

УЧЕШНИЦИ И ПИСАЦИ

S. H. van Dijk, *Discourse and Ideology: A Study in the History of Language* 177
B. K. Jovanović, *Die Entwicklung der serbischen Sprache im 19. Jahrhundert* 181
S. K. Jovanović, *Die Entwicklung der serbischen Sprache im 19. Jahrhundert* 181
S. K. Jovanović, *Die Entwicklung der serbischen Sprache im 19. Jahrhundert* 181
S. K. Jovanović, *Die Entwicklung der serbischen Sprache im 19. Jahrhundert* 181

ЗБОРНИК

МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

XXIX/1

СМТНИ ПРИДОВИ

Биле Р. Нанс, *On the history of the Serbo-Croatian language* 191
Биле Р. Нанс, *On the history of the Serbo-Croatian language* 191
Биле Р. Нанс, *On the history of the Serbo-Croatian language* 191
Биле Р. Нанс, *On the history of the Serbo-Croatian language* 191
Биле Р. Нанс, *On the history of the Serbo-Croatian language* 191

СМТНИ И СРПСКА

Биле Р. Нанс, *On the history of the Serbo-Croatian language* 191
Биле Р. Нанс, *On the history of the Serbo-Croatian language* 191
Биле Р. Нанс, *On the history of the Serbo-Croatian language* 191
Биле Р. Нанс, *On the history of the Serbo-Croatian language* 191
Биле Р. Нанс, *On the history of the Serbo-Croatian language* 191

СМТНИ И СРПСКА

Биле Р. Нанс, *On the history of the Serbo-Croatian language* 191
Биле Р. Нанс, *On the history of the Serbo-Croatian language* 191
Биле Р. Нанс, *On the history of the Serbo-Croatian language* 191
Биле Р. Нанс, *On the history of the Serbo-Croatian language* 191
Биле Р. Нанс, *On the history of the Serbo-Croatian language* 191

Н О В И С А Д
1 9 8 6

SRPSKOHRVATSKO DIJALEKATSKO *dūli* „NEDOZRELI”,
dūlōvan „BUDAV”

WIESŁAW BORYŚ i JASNA VLAJIĆ—POPOVIĆ

U nemaloj grupi reči koje su u Skokovom *Etimologijskom rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika* navedene sa jednom ili više potvrda ali bez etimološkog objašnjenja, nalazimo i ovu: *zadulac*, gen. *-lca*, m. (Parčić) = *zadulec* (Vrbnik) pored *zadulak*, gen. *-lka* = *zādulica*, f. pored *zadūlica* (Smokvica, Korčula) „fico immaturo, balūn (Korčula). Lit. Parčić 135. (Skok ER III, 640)

Pregledanjem rečnika i drugih dijalekatskih izvora sakupili smo novu građu koja je proširila porodicu ove reči i ukazala na njenu etimologiju. Tu ćemo građu izložiti uređenu po tri principa: po azbučnom redu, grupisanu po tvorbi i po semantičkim skupinama.

Iz razloga preglednosti, u izlaganju građe po azbučnom redu napravićemo neka manja odstupanja.

dūli, *-a*, *-o* „nedozreli (smokva, grožđe)” (Turina-Šepić)¹

dulast, [*-a*, *-o*, „nadut, nabrekao; čvrst”]: „Smoki kada su *zreli*, *napisani*, *klepavi*, da nisu *dulasti*, vaja pobrat va verūn i stresnut na gromaču (na *sušilo*) osušit” (Žic, Vrbnik na Krku)²

dūlōvan, *-vna*, *-vno*, pokr. „budav, plesniv (o žitu)”: „Kad se vlažno žito od vlage ili sirovine uplesnivi, kaže se *dulovno* je”; „Pogača je dobra, no je žito *dulovno* bilo” (R SANU: Crna Gora)

zadulac, m. „nedozrela smokva”: „Zadulec, smokvić ki si je već nadul ter će bit od njega do nekoliko dan zrela smoki” (RJA; Žic, Vrbnik na Krku);³ „fico tortone”⁴ (Parčić, 1874), „fico immaturo” (Parčić, 1901)⁵

zadūliti, *zādūlim*, pokr. „ubudati se, uplesniviti se (o žitu)” (R SANU: Crna Gora)

zādulica, pokr. „nezrela smokva” (R SANU: BiH), „nedozrela smokva = *zadulac*”: „Smokva ima četiri dobe: najprije je *zadulica*, čim se *zadune*, zatijem *šurica*, po tom *pucalica*, kad se jede, i *uvelica* ili *kuvelica*, kad *uvene*” (RJA: Ston); *zaduličina*, augm. od *zadulica* (RJA: Ston)

zādulo, *-la*, *-lo*, pokr. 1) rad. prid. od *zaduti*: „... kao dim štipa *zadule* kapke”, „... debeo, veseo čovek *zadulog* lica . . .” 2) „budav, plesniv (o žitu)” (R SANU); „nezreo”: „Smokva *zadula* fico immaturo, grossulus” (RJA: Stulić), „Stanje smokve prije nego sazri. Nema ni *zadule* (smokve) . . .” (RJA: Ston)

zādulosati se, pokr. „postati truo, istruliti” (R SANU: Kupinovac kod Svetozareva)

¹ Zvonimir Turina, Anton Šepić, *Rječnik čakavskih izraza* (područje Bakarca i Škrljeva) Rijeka 1977.

² Ivan Žic, *Vrbnik na otoku Krku*, Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena (ZNŽO) VI, 1909, 9.

³ Ivan Žic, *Vrbnik na otoku Krku*, ZNŽO V, 1900, 71.

⁴ Italijansku reč *tortone* nismo uspjeli da pronađemo u nama dostupnim rečnicima italijanskog jezika, pa smo zaključili da se tu verovatno radi o nekom dijalektizmu iz našeg Primorja i zadovoljili smo se prevodom u sledećem izdanju istog rečnika gde stoji „fico immaturo” = nezrela smokva.

⁵ Dragutin Parčić, *Rječnik slovinsko-talijanski*, Zadar 1874¹, 1905.²

nādulac, pl. *nādūlci*, bot. pokr. „*prunum ramosum*”⁶ (rukopis R SANU: Nemanjć, Istra)⁷ *nādūlek*, [„smokva u poslednjoj fazi pre nego što postane zrela”]: „. . . etwas reifer heißt *smokvič*, noch reifer *nādūlek*, reif (normal) *smokva*, ganz reif: *napisana* (scil. smokva) weil sie Spaltung aufweist, allzu reif *kombolica*, weil sie herabhängt (kombôl ist eine hängende Weintraube)” (Tentor, Cres)⁸

poduliti, *podulim*, perf. [nabubriti, oteći, otvrdnuti”]: „Prvi dan ranica malo je otekla, i crvena kao da komarac ujede, koje pojavljenje taki u pravilnom kalamnjenju izčezne. Drugi dan mesto ubodeno voobšte, osobito kod lica *poduli* i nečuvstvitelni bez crvenila kao uvenuto vidise. Treći dan bubuljica proje izgled i veličinu ima, dosta potvrda pod prstima razlikujese” (Grada R SANU G. Pantelin)⁹

Nije isključeno da ovoj grupi reči pripada i *dūlonja*, m. „ime volu” (R SANU: F. Kurelac), a takođe i, najverovatnije njen hipokoristik *dūle*, m. „nadimak čovjeka uorana vrata” (RjA: Makarska).

Nismo sasvim sigurni da je Skok bio na pravom putu kada je fitonimu *duli* — *leb*, m. „trava anemone hepatica, krstasti kopitnjak” (Gornja Studena kod Niša)¹⁰ pretpostavljao poreklo od imperativne složenice *dulileb* od nezabeleženog glagola *duliti* (Skok ER I, 455). Možda bi mu pre trebalo tražiti poreklo u nekom turskom fitonimu.

Ako izloženu građu posmatramo sa tvorbene tačke gledišta, uočićemo da tu treba izdvojiti četiri osnovna leksema — prideva (poreklom radnih prideva) koji se javljaju bez prefiksa i sa prefiksima *za-*, *na-*, *po-*. Od tih osnovnih prideva izvedeni su pojedini derivati.

1) *dūli* → *dulast*, *dūlōvan* (za slične tvorbe cf. *bunovan*, *dremovan* — *uz dremljiv*)¹¹ i, verovatno imenica *dūlonja* (i dalje njen, čini se, hipokoristik *dūle*). Od nepotvrđenog glagola **duliti* (upor. *poduliti*) izveden je, po svojoj prilici, pomoću ekspresivnog formanta *-osa-* (za slične tvorbe cf. *brbosati*, *konjosati*, *mrtvosati*, *tumbosati* i sl.) glagol **dul-osa-ti*, u građi potvrđen sa prefiksom *z-* (< *s-*): *zdulosati*.

2) *zaduo* → *zadulac*, *zadulec*, *zadulica* i glagol *zaduliti*.

3) **naduo* (kao pridev nije potvrđen u rečnicima, međutim to je običan, pravičan radni pridev prema *naduti* (*se*)) → *nadulac*, *nadūlek* (*-ek* < *-bke*, odnosno *-ec* < *-bcb* u slučaju *zadulec*, normalan je razvoj u creskom odnosno vrbničkom govoru gde *b*, *ɔ* > *e*).

4) **poduo* → *poduliti*.

Navedeni osnovni pridevi odnosno radni pridevi nesumnjivo su poreklom oblici glagola *dūti*, *dmēm* „nadimati”, *dūti se* „nadimati se, puniti se” i odgovarajućih prefiksni glagola: *zāduti*, *zādmēm* (*zādujēm*), *naduti* (*se*) i *poduti*.

⁶ „*Prunum ramosum*” ostavljeno je bez prevoda na naš jezik, a mi bismo ga preveli „kilava šljiva” (prema lat. *ramicosus* „qui a une hernie, hernieux”), što je verovatno zbog nekog ispupčenja ili otoka na plodu.

⁷ Davorin Nemanjć, *Čakavisch — kroatische Studien*, Sitzungsberichte der phil.-hist. Klasse der kais. Akademie der Wiss., Heft 104, Wien 1883, 413.

⁸ Mate Tentor, *Der čakavische Dialekt der Stadt Cres (Cherso)*, AslPh XXX, 1901, 194.

⁹ Georgije Pantelin, *Lekarsko sočinenie o hranitelnoj boginji*, Doktorska disertacija, Budim, 1832, 16.

¹⁰ Ova reč se javlja u gotovo svim rečnicima srpskohrvatskog jezika (RjA, Popovićev, Simonovićev Botanički rečnik, Rečnik SANU) ali je u stvari hapaks jer u osnovi svih navoda stoji samo jedan izvor, zbirka reči Sretena Pelivanovića, *Nova biljna imena okoline Niša*, Javor 1881.

¹¹ Stjepan Babić, *Sufiksna tvorba pridjeva u suvremenom hrvatskom ili srpskom književnom jeziku*, Rad JAZU 344, Zagreb 1966, 85, 243.

Posmatrano sa tačke gledišta semantike, među ovim rečima razaznajemo tri grupe koje se samo na prvi pogled teško mogu dovesti u vezu ili u uređeni niz semantičkih motivacija.

Prvu grupu čine reči sa značenjem „nadutosti, nabreklosti (i čvrstine?)”. To je značenje prisutno u osnovnim glagolima, npr. u glagolu *zàduti*, *zàdmēm* (*zàdujēm*) koji, prema Rečniku SANU, ima sledeća značenja: a) „oteći, zateći, naduti se” (Kragujevac, BiH); b) „nabreknuti, nabubriti usled vlage” (Temnić); c) „ugojiti se, odebljati” (BiH); d) „stvrđnuti se usled hladnoće” (Zbirka reči iz Dalmacije i Hercegovine). Isto značenje uočavamo, naravno, u radnom pridevu *zàduo* i u izvedenom glagolu *poduliti*, u imenici *nadulac* „kilava šljiva” i, verovatno, imenima *dùlonja* i *dùle*.

Drugo značenje „nedozreo, nezreo” nesumnjivo je u vezi sa prvobitnim „nadut, nabrekao”, a motivisano je izgledom smokve u procesu sazrevanja (cf. citate s. v. *zadulac*, *zàdulica*, *nadùlek*). Reklo bi se da je do semantičkog razvitka „nadut, nabrekao” → „nedozreo, nezreo” došlo u odnosu na smokve: *dula* smokva „naduta smokva” (upor. *nadulac* „kilava šljiva”) → „nedozrela smokva”. Pridev prvobitno rezervisan za smokvu, kasnije se proširio i na drugo voće koje se ne ponaša kao ona u procesu zrenja, na grožđe. Ishodište ovog značenja nalazimo u značenju „oteći, zateći, naduti se” glagola *zàduti*, *zàdmēm* (smatramo da nije bitno to što ono nije dokumentovano na Primorju) i u značenju „stvrđnuti se usled hladnoće” istog glagola (iako je u gornjem slučaju navedena specijalizacija na hladnoću kao uzrok stvrđnutosti). U grupu reči sa ovim značenjem spadaju pridevi *dùli*, *dulast* i imenice koje označavaju nedozrelu smokvu: *zadulac*, *zadulec*, *zàdulica*, *nadùlek*.

Treće značenje „buđav, plesniv” koje nalazimo u pridevu *dulovan* i rad. pridevu *zaduo* 2) i u glagolima *zaduliti* i *zdułosati se*, nastalo je, kao i drugo, od osnovnog „nabreknuti, nabubriti usled vlage” glagola *zaduti* sa prvobitnom specijalizacijom na žito jer se ono, kad nabubri od vlage, najčešće ubuda.

Ako ostavimo po strani prvu grupu reči pravilno obrazovanih od glagola *zàduti*, *zàdmēm*, između druge dve nalazimo zanimljive razlike i paralele. Važno je primetiti da se areali ovih dveju semantičkih grupa ne poklapaju (dok se prva prostire od srednje Dalmacije do Kvarnera, tj. od Pelješca do Cresa, druga je ograničena na Crnu Goru i Šumadiju), što znači da se svaka od njih, nezavisno od one druge, razvila iz osnovnog značenja „naduti se, nabreknuti”. Sličnost vidimo u tome što se u oba slučaja radi o usko specijalizovanim, etimološki neprovidnim rečima koje se nisu raširile u jeziku već su zadržale pokrajinski karakter.

Analizirane srpskohrvatske lekseme rezultat su dijalekatskih srpskohrvatskih semantičkih inovacija i srpskohrvatske tvorbe.

Na kraju moramo još da se osvrnemo na jednu rekonstrukciju u moskovskom *Etimološkom rečniku slovenskih jezika*. Tu se rekonstruiše glagol **dulēti* koji liči na razmatrane srpskohrvatske lekseme. Rekonstrukcija se zasniva na slč. *dul(i)et'* „debljati, oticati” i rus. dij. *dulēt'* „goreti, tinjati; trunuti, truliti” (ESSJa V, 154). Pada u oči da se ti glagoli razlikuju po značenju i da je teško dovesti njihovu semantiku u uzajamnu vezu. Slč. *dul(i)et'*, sudeći po značenju, verovatno je u srodstvu sa razmatranim srpskohrvatskim rečima jer je, po svoj prilici, izveden od radnog prideva *dul* < **dolē* (upor. sh. *poduliti* „nabubriti, oteći”). Ruski glagol, međutim, izgleda da je drugog porekla i da nema veze sa našim rečima (upor. njegovo tumačenje kod Vasmera, REW I, 380. s. v. *dulo*). Uzgred moramo da napomenemo da ni litavski glagol *dulėti* „truliti, raspadati se, činiti trošnim; isu-

šiti", inače sličan po značenju ruskom *dulétb*, ne govori u prilog praslovenskom poreklu rekonstruisanog **dulėti* pošto bi -u- u pretpostavljenom praslovenskom obliku moralo da bude refleks diftonga, što u litavskom *dulėti* nije slučaj.

Kraków—Beograd

Wiesław Boryś i Jasna Vlajić-Popović

SERBO-CROAT DIALECTAL WORDS *dūli* (UNRIPE) AND *dūlovan* (MOLDY)

S u m m a r y

Starting with the noun *zadulac* (unripe fig) which is in Petar Skok's etymological dictionary given as one without etymological contents, the authors discuss the problem of Serbo-Croat dialectal lexemes *dūli* (unripe: fig, grapes), *dulast* (bulgy, swollen, *dūlovan* (moldy), *zadūliti se* (to become moldy), *zaduo* (swollen, moldy, unripe), *zdušosati se* (to be rotten, to rot), *nađulac* (rotten plum), *nađulek* (a fig almost ripe), *poduliti* (swollen bulging).

The authors believe that these lexemes are derived from the active participles of the verb *dūti*, *dmēm* (become swollen), i.e. from their corresponding derived verbs. The new meanings "unripe" (formerly only referring to fig) and "moldy" (referring to grain) are derived from the first meaning "bulgy, swollen."

Wiesław Boryś
Jasna Vlajić-Popović